

مجله‌ی برنامه ریزی و توسعه گردشگری

سال اول، شماره‌ی ۱، تابستان ۱۳۹۱

صفحات ۵۸-۳۵

بررسی رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران ساحلی

(مطالعه‌ی موردی: گردشگران ساحلی شهر بوشهر در ایام نوروز)

صادق صالحی *

مصطفی قدمی **

زهرا همتی گویمی ***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۶/۱۵

چکیده

گردشگری، نه تنها پدیده‌ای به سرعت در حال رشد است؛ بلکه از عوامل مؤثر در توسعه‌ی نواحی و تأمین‌کننده‌ی مزایای مستقیم و غیرمستقیم بسیاری برای میزبان است. از سوی دیگر، چنین رویکردی موجب نگرانی‌هایی درباره‌ی تخریب محیط زیست شده است. در واقع، ارتباط بین محیط زیست و گردشگری بسیار نزدیک است؛ زیرا محیط زیست به خودی خود، جاذبه‌ای مهم برای گردشگران محسوب می‌شود. با توجه به این که نوع غالب گردشگری در استان‌های مجاور دریا در ایران، گردشگری ساحلی است، در تحقیق حاضر، رفتارهای محیط زیستی گردشگران ساحلی مورد بررسی قرار گرفته است. به همین منظور تعداد ۲۶۷ پرسشنامه، به طور تصادفی بین گردشگران ساحلی شهر بوشهر توزیع گردید. نتایج پژوهش نشان داد که رابطه‌ی رفتارهای محیط زیستی با متغیرهای جنسیت، تحصیلات، وضعیت تأهل، نوع اقامت، چگونگی مسافرت، نگرش محیط زیستی، ارزش‌های محیط زیستی، دانش محیط زیستی و مدت اقامت آنان معنادار نیست. در مقابل، رفتارهای محیط زیستی گردشگران با متغیرهای نگرانی محیط زیستی و فرصت‌ها همبستگی مثبت دارد. نتایج تحلیل چندمتغیره‌ی رگرسیونی نشان داد که متغیر فرصت‌ها بیشترین نقش را در مدل تحقیق ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، رفتارهای محیط زیستی، گردشگری ساحلی، بوشهر.

* نویسنده‌ی مسئول - استادیار جامعه‌شناسی محیط زیست دانشگاه مازندران (s.salehi@umz.ac.ir).

** استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه مازندران.

*** دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه مازندران.

بیان مسئله

گردشگری، پدیده‌ای به سرعت در حال رشد است؛ به طوری که امروزه به یکی از بزرگ‌ترین صنایع جهان تبدیل شده است. توسعه‌ی گردشگری و تفریحات مربوطه، از عوامل مؤثر در شکل‌دهی الگوی توسعه‌ی نواحی و تأمین‌کننده‌ی مزایای مستقیم و غیرمستقیم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی بسیاری برای میزبان است؛ اما از طرفی دیگر، چنین رویکردی موجب پدید آمدن نگرانی‌ها و بیم‌هایی از تهدید و تخریب محیط زیست و میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی ساکنان محلی گشته است. در واقع گردشگری صنعتی، پاک و غیرمخرب نیست (سازمان غیردولتی یو ان سی اس دی^۱، ۱۹۹۹).

ارتباط بین محیط زیست و گردشگری بسیار نزدیک است؛ زیرا که از ویژگی‌های بسیار مهم محیط زیست، این است که جاذبه‌ای برای گردشگران به شمار می‌آید. امکانات و زیرساخت‌های گردشگری نیز، به نوبه‌ی خود، از برخی جنبه‌ها به محیط زیست برمی‌گردد و همچنین موجب تأثیراتی بر محیط زیست می‌شود (لیکوریس^۲ و جنکینز^۳، ۱۹۹۷: ۸۶). گردشگری می‌تواند هم اثرات مثبت و هم منفی از نظر محیط زیستی به همراه داشته باشد که پیشگیری از اثرات منفی، از جمله ضرورت‌ها برای حفظ منابع محیط زیستی و حتی فرهنگی، اجتماعی مناطق گردش پذیر است. اثراتی منفی که در پی گردشگری به وجود می‌آید، شامل تولید زباله، آلودگی آب، آلودگی هوا، آلودگی بصری، آلودگی صوتی، بروز مشکلات کاربری زمین، شلوغی، ازدحام و ترافیک، رشد بیش از حدّ بخش خدماتی و رفاهی، آسیب به مناظر و نواحی طبیعی منطقه، تخریب جنگل‌ها، تالاب‌ها و سایر زیستگاه‌های منحصراً به فرد و خاص و ... است (خانی و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۵). بنابراین، شناخت این رابطه برای برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت منابع ضروری به نظر می‌رسد. گرچه برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های کلان در بهبود و پیشگیری از مسائل محیط زیستی به وجود آمده‌ی تحت تأثیر صنعت گردشگری، لازم و ضروری به نظر می‌رسد؛ جنبه‌ی دیگری برای کاهش این آسیب‌ها و اثرات منفی نیز

1-UNCSD NGO

2-Lickorish

3-Jenkins

وجود دارد که به حوزه‌ی جامعه‌شناسی و روانشناسی اجتماعی مرتبط است. منظور از این جنبه، مبحث رفتارهای محیط زیستی گردشگران و عوامل مؤثر بر آن است. گردشگری را می‌توان به انواع متفاوتی تفکیک و طبقه‌بندی کرد. از جمله گردشگری طبیعی، گردشگری فرهنگی، گردشگری بومی، گردشگری روستایی، گردشگری تجاری، گردشگری درمانی، گردشگری ورزشی، گردشگری ساحلی و ... با این حال، نوع غالب گردشگری در استان‌های مجاور دریا در شمال و جنوب ایران، گردشگری ساحلی است؛ هرچند این استان‌ها، قابلیت پذیرش انواع دیگر گردشگران^۱ را نیز دارا هستند. شهرها و بنادر ساحلی و جزایری چون قشم، کیش، بوشهر، گناوه، کنگان، چابهار و ... در جنوب ایران و شهرهای شمالی ایران همچون بابلسر، فریدون‌کنار، محمودآباد، نور، رویان، نوشهر، چالوس، تنکابن، رامسر، آستارا، انزلی و ... پذیرای جمعیت انبوهی از گردشگر ساحلی از استان‌های مختلفند.

از سوی دیگر، یکی از ویژگی‌های گردشگری در مناطق ساحلی، فصلی بودن گردشگری در آن‌هاست. در زمان‌هایی به دلیل فصلی بودن فعالیت‌های گردشگری، اثرات گردشگری خاصی از شدت بیشتری برخوردار هستند (رحمانی، ۱۳۹۰: ۳، به نقل از دیویسون، ۱۹۹۶). فصلی بودن به طور عمده، نتیجه‌ی دو عامل مهم است: اقلیم و دوره‌ی تعطیلات (همان، به نقل از برتون، ۱۹۹۲ و دیویسون، ۱۹۹۶). از آنجا که اقلیم بر منابع مهم گردشگری مانند ساعات تابش نور خورشید یا میزان بارش برف در ماه‌های خاصی از سال کنترل دارد، عامل مهمی در گردشگری محسوب می‌شود. توانایی گردشگران در بازدید از مقصدهای گردشگری در زمان‌های خاصی از سال مثل تعطیلات مدارس یا ایام خاص نیز، می‌تواند عامل فصلی شدن فعالیت‌های گردشگری باشد (رحمانی، ۱۳۹۰: ۳). یکی از این ایام خاص، ایام نوروز است که جمعیت کثیری از مردم در طول آن به شهرهای ساحلی مسافرت می‌کنند؛ لذا در تحقیق حاضر، رفتارهای محیط زیستی گردشگران ساحلی که در ایام نوروز در شهر بوشهر حضور داشته‌اند، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین، این تحقیق به دنبال شناخت علل مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی است.

۱- گردشگران فرهنگی، گردشگران درمانی، گردشگران روستایی، گردشگران شهری، گردشگران مذهبی، گردشگران تجاری و ...

پیشینه‌ی پژوهش

مهمت‌اوغلو^۱ (۲۰۱۰) در تحقیقی تحت عنوان «عوامل مؤثر بر تمایل به رفتارهای حامی محیط زیست در خانه و محیط‌های تفریحی»، تعدادی از مردم نروژ را به عنوان نمونه بررسی نموده است. در این مطالعه، وی داده‌ها را از یک نمونه‌ی ۱۰۰۴ نفری که شامل افراد بالای ۱۸ سال سن بودند، جمع‌آوری کرده است. با بهره‌گیری از رگرسیون، همبستگی میان دو متغیر وابسته (تمایل به رفتار حامی محیط زیست در محیط خانه و محیط تفریحی)، ۰/۴۵۳ نشان داده شده است. تحلیل استنباطی تحقیق نیز نشان داده که متغیر سن رابطه‌ی منفی و متغیر سطح سواد، نگرانی‌های محیط زیستی و هنجارهای شخصی) رابطه‌ی مثبتی را با رفتار در محیط خانه نشان می‌دهند. متغیرهای درآمد، جنس اثر قابل توجهی بر رفتار در محیط خانه ندارند. از نتایج مربوط به رفتار محیط زیستی در محیط‌های تفریحی، این بود که متغیرهای درآمد، جنس، نگرانی‌های محیط زیستی و هنجارهای شخصی رابطه‌ی مثبتی را با متغیر وابسته نشان می‌دهند. علاوه بر این، زنان تمایل بیشتری برای انجام رفتار حامی محیط زیست در محیط‌های تفریحی نسبت به مردان دارند. سن، سطح سواد اثر قابل توجهی از خود نشان ندادند.

چاپمن^۲ و شارما^۳ (۲۰۰۱) در تحقیق خود نشان داده‌اند که نگرش و دانش محیط زیستی دانشجویان سال اول و دوم هندی و فیلیپینی و آمادگی آن‌ها برای مشارکت در رفتارهای حامی محیط زیست، می‌تواند منجر به تغییر شیوه‌ی زندگی شخصی آن‌ها شود. در این پژوهش، از ابزار مصاحبه بهره گرفته شده است. نتایج تحقیق مذکور نشان می‌دهد که اکثر اطلاعات دریافتی افراد مورد بررسی درباره‌ی محیط زیست، از طریق رسانه‌ها و به ویژه تلویزیون کسب شده است و والدین، منبع ضعیف‌تری در کسب اطلاعات درباره‌ی محیط زیست بوده‌اند. به علاوه، افراد مورد بررسی آگاهی نسبتاً کمی درباره‌ی مشکلات محیط زیستی حال حاضر داشتند. نتایج دیگر، نمایانگر این بود که اغلب آموزش‌ها در سطح نظریه ارائه می‌شوند؛ در حالی که این سطح از آموزش‌ها، تغییر چندان در نگرش و رفتار آن‌ها در قبال محیط زیست نمی‌تواند ایجاد نماید.

1-Mehmetoglu

2-Chapman

3-Sharma

براون^۱ (۲۰۰۰) در تحقیق خود تلاش نموده است که دانش محیط زیستی و تأثیر آن بر نگرش محیط زیستی دانشجویان را مطالعه کند. برای این منظور، محقق از یک پیش‌آزمون و پس‌آزمون بهره گرفته است؛ تعداد دانشجویان مورد آزمون، ۱۲۱ نفر بود که ۹۵ درصد آن‌ها در رشته‌ی آموزش ابتدایی (سال دوم تا فوق لیسانس) در حال تحصیل بودند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بعد از شرکت در برنامه‌ی آموزش محیط زیستی، در نگرش محیط زیستی دانشجویان تغییری حاصل نگردید. وی در توضیح این عدم تغییر، اظهار داشته است که بر اساس صرف آموزش در یک ترم کوتاه، نمی‌توان انتظار اثرگذاری بر نگرش دانشجویان را داشت. همچنین، مشخص گردید که آموزش‌های سخنرانی‌محور، اثرگذاری بهتری نسبت به این گونه آموزش‌ها دارد. نهایتاً این مطالعه نشان می‌دهد که شیوه‌ی تدریس، در صورتی که درس مورد نظر در یک ترم کوتاه ارائه شود، اثر کمی بر نگرش دانشجویان خواهد داشت.

هینی^۲ و دیگران (۱۹۹۵) در تحقیق خود، ارتباط بین نگرش‌ها و رفتارهای محیط زیستی را بررسی نموده‌اند. این محققان از داده‌های مربوط به پروژه‌ی پیمایش اجتماعی بین‌المللی که بر روی نیوزلندی‌ها در سال ۱۹۹۳ انجام شده است، استفاده کرده‌اند. پیمایش مذکور، یک پیمایش پستی و در بین بیش از ۱۲۶۸ نفر بالای ۱۸ سال انجام شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تنها ارتباطی ضعیف بین نگرش و رفتار وجود دارد (بالاترین ضریب تعیین تعدیل شده^۳ تنها ۰.۲۷ بود). همچنین، نتایج نشان داده که نگرش‌ها، پیش‌بینی‌کننده‌ی بهتری نسبت به متغیرهای جمعیت‌شناختی هستند؛ با این حال، شواهدی دالّ بر مفید بودن نگرش محیط زیستی در پیش‌بینی رفتار محیط زیستی یافت نشد.

برخی از محققان در داخل کشور نیز، به مسئله‌ی محیط زیست و ابعاد اجتماعی آن پرداختند؛ به عنوان مثال، سارا کریم‌زاده (۱۳۸۹) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی (مصرف انرژی)» به رفتارهای محیط زیستی شهروندان ارومیه و عوامل مؤثر بر آن این تحقیق به شیوه‌ی پیمایشی و از طریق پرسشنامه انجام شده است. واحد تحلیل، فرد در نظر گرفته شده است و در مجموع،

1-Brown

2-Hini

3-Adjusted R²

۳۸۳ نفر از سرپرستان خانوارها مورد پرسش قرار گرفته‌اند. نتایجی که به دست آمد، نمایانگر آن است که جنسیت، سن، درآمد، طبقه‌ی اقتصادی - اجتماعی و تحصیلات عوامل تأثیرگذاری در رفتار محیط زیستی نبوده‌اند، در مقابل هرچه افراد، سطح ارزش محیط زیستی بالاتری داشته باشند، به همان میزان نگرش‌های همسوتری با محیط زیست خواهند داشت. بین دانش محیط زیستی و نگرش محیط زیستی رابطه‌ی مثبتی وجود دارد. رابطه‌ی معنادار و مثبت بین ارزش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی (مصرف انرژی) تأیید شده است. به علاوه، رابطه‌ی دو متغیر دغدغه‌ی محیط زیستی و دانش محیط زیستی با رفتارهای محیط زیستی (مصرف انرژی) مورد تأیید قرار نگرفت.

کلانتری و اسدی (۲۰۱۰) نیز تلاش نموده‌اند که برای بررسی مسائل محیط زیستی در مناطق تهران، مدلی ساختاری جهت تبیین نگرش محیط زیستی و رفتار ساکنان شهری طراحی نمایند. برای دستیابی به این هدف، مدلی مفهومی که روابط ساختاری میان عوامل شخصی، نگرش نسبت به محیط زیست و رفتار محیط زیستی را می‌سنجد، ارائه دادند. جهت بررسی این مدل، ۱۲۰۰ نفر از ساکنان تهران به طور تصادفی مورد مصاحبه قرار گرفتند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد محیط زیست، حتی هنگامی که در مقایسه با دیگر مسائل اجتماعی و اقتصادی قرار می‌گیرد، برای ساکنان تهران هنوز به عنوان یک مشکل مهم در نظر گرفته نمی‌شود؛ به طور کلی، نتایج این بررسی نشان می‌دهد که مردم آماده‌ی صرف زمان و یا سازماندهی خودشان برای شرکت در مبارزات انتخاباتی برای محافظت از محیط زیست هستند؛ اما بر این باورند که برای حفاظت از محیط زیست باید پول تأمین شود. مدل ساختاری نشان می‌دهد که احساس اضطراب، اطلاعات محیط زیستی، آمادگی برای عمل و قوانین مربوط به محیط زیست، تأثیر مهمی بر نگرش و رفتار محیط زیستی دارد.

فردوسی و همکارانش (۱۳۸۶) پژوهشی تحت عنوان «رابطه بین دانش محیط زیستی و رفتارهای حفاظت از محیط» انجام داده‌اند. بدین منظور، نمونه‌ای به تعداد ۲۴۲ دانشجو از چهار رشته (بهداشت محیط، جغرافیای طبیعی، روانشناسی و تاریخ) از دانشگاه شهید بهشتی مورد آزمون قرار گرفت. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که دانشجویانی که واحدهایی در زمینه‌ی محیط زیست گذرانده‌اند (بهداشت محیط و جغرافیای طبیعی) رفتارهای محافظت از محیط بیشتری در مقایسه با دانشجویانی که واحدهایی در این زمینه نگذرانده‌اند (روانشناسی و تاریخ) نشان می‌دهند.

با مروری بر تحقیقات انجام شده در خارج از کشور، می‌توان این گونه برداشت کرد که رفتارهای محیط زیستی، تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. در این تحقیقات، عواملی مانند نگرانی محیط زیستی، نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، آگاهی و آموزش محیط زیستی، ارزش‌های شخصی و همچنین ویژگی‌های جمعیتی در این مطالعات، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در بررسی مطالعات انجام شده در ایران، کاملاً مشهود است که بررسی رفتارهای محیط زیستی به ندرت صورت گرفته است. با این حال، این مرور ادبیات نشان می‌دهد که بررسی این گونه رفتارها در بین گردشگران ساحلی تاکنون انجام نشده است.

چارچوب نظری

اولاندر^۱ و توجرسون^۲ مدل چندگانه (مدل انگیزه، توانایی، فرصت و رفتار) را در سال ۱۹۹۵ ارائه کرده‌اند. از دیدگاه این صاحب‌نظران، زمانی که رفتار مصرف‌کننده همراه با تأثیر بر محیط زیست مورد مطالعه قرار می‌گیرد، باید انگیزه، توانایی و فرصت در یک چارچوب مرجع قرار گیرند. عوامل انگیزشی در مدل آن‌ها، عبارتند از باورها که بر نگرش مؤثر هستند؛ هنجارهای اجتماعی و نگرش که به نوبه‌ی خود، نیت مصرف‌کنندگان را برای عمل به یک روش خاص تعریف می‌کنند. باورها درباره‌ی یک فعالیت، اغلب در اثر تجربه تغییر می‌یابند. علاوه بر انگیزه، توانایی‌های فردی یعنی دانش و عادات، در تحقق نیت مؤثر عمل می‌کنند. مردم، هر روزه یاد می‌گیرند و یا عاداتی دارند که آن‌ها را به گونه‌ای تقریباً خودکار قادر به انجام وظیفه می‌کند؛ همچنین ممکن است اطلاعات مهمی نداشته باشند و یا قادر به درک پیام اطلاعات حامیان محیط زیستی نباشند. مهم‌تر از همه، فرد به فرصت‌هایی که بتواند به شیوه‌ی حامی محیط زیست عمل کند، نیاز دارد. اولاندر و توجرسن، فرصت را به عنوان «پیش‌شرط‌های عینی برای رفتار» می‌بینند. با این حال، آن‌ها اذعان دارند که افراد ممکن است شرایط مشابه را به طرق مختلف درک کنند و در نتیجه، امکانات را متفاوت ببینند (پیتیکاینین، ۲۰۰۷: ۱۵، به نقل از اولاندر و توجرسن، ۱۹۹۵: ۳۶۰-۳۶۵).

1-Ölander

2-Thøgersen

این مدل نشان می‌دهد که مصرف‌کننده به دانشی درباره‌ی این که چرا تغییر رفتار افراد لازم است (دانش درباره‌ی طبیعت) و این که چگونه می‌تواند از محیط زیست محافظت نماید (اطلاعات کاربردی) نیاز دارد. انگیزه، ممکن است زمانی که فرد نمی‌داند چگونه و چه اعمالی بر محیط زیست تأثیرگذار است، برای عمل به شیوه‌ای خاص ضعیف باشد. برای تغییر عادات، اغلب نیاز به یادگیری شیوه‌های جدید اقدام به عمل به شیوه‌ی حامی محیط زیست است (کولوموس و آیژمن، ۲۰۰۲: ۲۵۷، به نقل از نیوا^۱ و همکارانش ۱۹۹۷).

مدل رفتار محیط زیستی فیتکائو^۲ و کسل^۳، از عوامل جامعه‌شناختی به خوبی عوامل روان‌شناختی برای شرح رفتار محیط زیستی یا فقدان آن استفاده کرده‌اند. این مدل جامعه‌شناختی رفتار محیط زیستی، از ۵ متغیر که (به طور مستقیم و غیرمستقیم) بر رفتار محیط زیستی تأثیر دارند، تشکیل شده است. این متغیرها از یکدیگر مستقل هستند و می‌توانند هم تأثیر بگذارند و هم تأثیر بگیرند و تغییر یابند. این متغیرها، عبارتند از: نگرش و ارزش‌ها؛ امکانات برای رفتار محیط زیستی؛ مشوق‌های رفتاری؛ پیامدهای ادراک شده در مورد رفتار محیط زیستی و دانش (کولوموس و آیژمن، ۲۰۰۲: ۲۴۶، به نقل از فیتکائو و کسل، ۱۹۸۱).

بر اساس نظریات طرح شده در بالا، می‌توان مدلی نظری ترسیم کرد که این امکان را فراهم می‌کند تا به بررسی رفتارهای محیط زیستی گردشگران و عوامل مؤثر بر آن پردازیم. نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و فرصت‌ها در هر دو نظریه‌ی چندگانه و نظریه‌ی جامعه‌شناختی محیط زیستی، از عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای محیط زیستی به شمار می‌آیند. همچنین، ارزش‌های محیط زیستی را از نظریه‌ی جامعه‌شناختی محیط زیستی برگرفته و به مدل جدید اضافه نموده‌ایم. عوامل جمعیت‌شناختی (سن، جنس، تحصیلات، وضعیت تأهل) نیز می‌توانند بر رفتارهای محیط زیستی اثرگذار باشند و در نهایت، با توجه به این که در تحقیق حاضر، گردشگران و رفتارهای محیط زیستی آن‌ها مورد بررسی است و افراد به صورت‌های

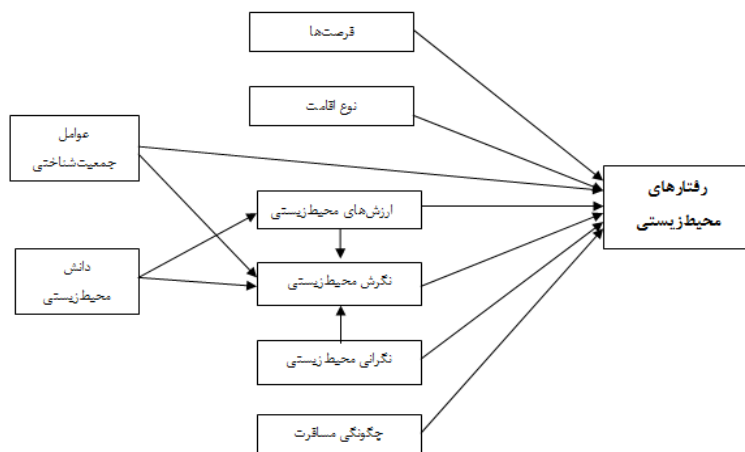

1-Niva
2-Fietkau
3-Kessel

متفاوتی- مانند مسافرت مجردی یا به همراه خانواده- مسافرت می کنند، مدت زمانی که افراد در سفر به سر می برند متفاوت است؛ بنابراین در این تحقیق، فرض گرفته می شود که چگونگی مسافرت و نوع اقامت گردشگران نیز می تواند بر رفتارهای آن ها مؤثر باشد؛ بدین معنا که مسافرت های مجردی یا مسافرت همراه با خانواده، اقامت در چادر یا اجاره ای مکان را نیز به مدل نظری اضافه می کنیم. بنابراین، مدل نظری ذیل قابل ترسیم خواهد بود.

شکل (۱): مدل نظری تحقیق

منبع: تحقیق حاضر

فرضیات تحقیق

- بر اساس مدل طراحی شده که در شکل بالا قابل ملاحظه است، در این پژوهش فرضیات زیر بررسی خواهد شد:
- متغیرهای جمعیت شناختی (سن، تحصیلات و جنس) بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی تأثیرگذار است.
  - ارزش های محیط زیستی بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی تأثیرگذار است.
  - نگرش های محیط زیستی بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی مؤثر است.
  - نگرانی محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تأثیر دارد.
  - دانش محیط زیستی بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی مؤثر است.
  - عامل فرصت بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی مؤثر است.

- چگونگی مسافرت بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی تأثیرگذار است.
- نوع اقامت بر رفتار محیط زیستی گردشگران ساحلی مؤثر است.
- مدت مسافرت بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تأثیر دارد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کمی است؛ با این حال، ابتدا مطالعات اسنادی- کتابخانه‌ای برای بررسی ادبیات موضوع و تدوین چارچوب نظری صورت گرفت. در ادامه، در پی یافتن پاسخ سؤالات تحقیق و بررسی فرضیات مطروحه و بر اساس چارچوب نظری پرسشنامه‌ی تحقیق تدوین گردید و سپس بین گردشگران ساحلی که در ایام نوروز (سال ۱۳۹۱) به مناطق ساحلی شهر بوشهر سفر کرده بودند، توزیع شد. روش نمونه‌گیری به شکل تصادفی ساده بود و جامعه‌ی آماری تحقیق مورد نظر نیز، گردشگران وارد شده به استان بوشهر بودند. تعداد ۳۰۰ پرسشنامه بین آن‌ها توزیع شد و در نهایت، ۲۶۷ پرسشنامه‌ی کامل جمع‌آوری گردید. بعد از تکمیل پرسشنامه‌ها، داده‌های گردآوری شده به کمک نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

تعریف عملیاتی متغیرها و مفاهیم اصلی تحقیق

نگرانی محیط زیستی

یکی از تعاریفی که درباره‌ی نگرانی وجود دارد، احساس نگرانی، ترس، ناراحتی و غیره نسبت به مشکلات محیط زیستی است (تاکاکس سانتا^۱، ۲۰۰۷: ۲۶). برای عملیاتی کردن و سنجش نگرانی محیط زیستی در این تحقیق، از یک مقیاس ۹ گویه‌ای استفاده شده است. پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت، از «اصلاً نگران نیستم» با کد ۱ تا «خیلی نگران هستم» با کد ۴ طبقه‌بندی شده است. دامنه‌ی این طیف، از ۹ تا ۳۶ تعریف شده است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای نگرانی محیط زیستی است. در این پژوهش متغیر نگرانی محیط زیستی گردشگران با گویه‌های زیر مورد سنجش قرار گرفته است: آلودگی هوا، آلودگی صوتی، کاهش فضاهای سبز، آلودگی آب، زباله‌های صنایع و کارخانه‌ها، زباله‌های خانگی، آلودگی سواحل و دریاها، از بین رفتن

1-Takács-Sánta

بررسی رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران ساحلی..... ۴۵

تالابها بر اثر خشکسالی یا احداث پروژه‌های عمرانی و آلودگی ناشی از پسابها و فاضلاب.

دانش محیط زیستی

دانش محیط زیستی از لحاظ نظری، شامل اطلاعاتی است که افراد درباره‌ی محیط زیست، بوم‌شناسی سیاره‌ی زمین و تأثیر کنش‌های انسانی بر روی محیط زیست/زیست‌بوم دارند (آرکری^۱ و جانسون، ۱۹۹۰: ۱). از جنبه‌ی عملیاتی، در پژوهش حاضر برای سنجش این متغیر از یک مقیاس ۱۲ گویه‌ای محقق ساخته بهره گرفته شده است. پاسخ‌ها به صورت درست، غلط و نمی‌دانم طراحی شده است. دامنه‌ی طیف بین ۰ تا ۱۲ است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای دانش محیط زیستی بالاست. گویه‌های این مقیاس، عبارتند از:

جدول (۱): گویه‌های مربوط به دانش محیط زیستی گردشگران

ردیف	گویه‌ها
۱	ذوب شدن یخ‌های قطبی، موجب جاری شدن سیل در سواحل و جزایر می‌شود.
۲	سوخت‌های فسیلی -مانند گاز و نفت- هنگامی که می‌سوزند، باعث تولید گاز مونوکسید کربن در اتمسفر می‌شوند.
۳	همه‌ی موجودات زنده- گیاهان، حیوانات و انسان- به یکدیگر وابسته هستند.
۴	مواد سمی در زنجیره‌ی غذایی - به عنوان مثال از طریق آب‌های زیرزمینی- منتقل می‌شود.
۵	گاز ازن نزدیک به زمین، ممکن است باعث مشکلات تنفسی شود.
۶	تغییر در آب و هوا به وسیله‌ی افزایش سطح گاز مونوکسید کربن در اتمسفر به وجود می‌آید که به آن تأثیرات گلخانه‌ای گفته می‌شود.
۷	مواد سمی برای همیشه در بدن انسان باقی می‌مانند.
۸	در صورتی که افزایش سطح گاز مونوکسید کربن در اتمسفر ادامه پیدا کند، احتمالاً موجب تغییرات شدید آب و هوای جهانی خواهد شد.
۹	کاهش تعداد گونه‌های زنده، ممکن است باعث قطع زنجیره‌ی غذایی شود.
۱۰	تأثیرات گلخانه‌ای در اثر ذوب یخچال‌های طبیعی در اروپای مرکزی به وجود نیامده‌اند.
۱۱	مواد پلاستیکی دیر تجزیه می‌شوند.
۱۲	لایه‌ی ازن، مانع از بروز بیماری‌هایی مانند سرطان در اثر اشعه‌ی ماوراء بنفش ناشی از خورشید می‌شود.

منبع: تحقیق حاضر

نگرش محیط زیستی

نگرش به عنوان احساس مثبت یا منفی در مورد شخص، شیء یا مسئله تعریف شده است. نگرش، ارتباط بسیار نزدیکی به باورها که اشاره به اطلاعات (دانش) فرد در مورد یک شخص، شیء یا موضوع دارد (کولوموس و آیژمن، ۲۰۰۲: ۲۵۲، به نقل از نیوهوس^۱، ۱۹۹۱). برای سنجش این متغیر، از یک مقیاس ۱۵ گویه‌ای محقق ساخته بهره گرفته شده است. پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت، از «کاملاً موافق» با کد ۵ تا «کاملاً مخالف» با کد ۱ طبقه‌بندی شده است. دامنه‌ی این طیف، از ۱۵ تا ۷۵ تعریف شده است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای نگرش مثبت به محیط زیست است. گویه‌های این مقیاس، عبارتند از:

جدول (۲): گویه‌های مربوط به نگرش محیط زیستی گردشگران

ردیف	گویه‌ها
۱	بسیاری درباره‌ی مسائل و مشکلات محیط زیستی اغراق می‌کنند.
۲	مداخله در طبیعت، پیامدهای بدی دارد.
۳	تکنولوژی مدرن می‌تواند مشکلات محیط زیستی را حل کند.
۴	حل مشکلات اقتصادی حال حاضر، مهم‌تر از پرداختن به آینده‌ی محیط زیست است.
۵	بسیاری از فعالیت‌های زندگی مدرن، برای محیط زیست طبیعی مضر است.
۶	انسان حق دارد که محیط زیست طبیعی خود را برای به دست آوردن نیازهایش تغییر دهد.
۷	فعالیت‌های صنعتی در حومه و اطراف شهر، باعث آسیب‌های غیرقابل جبران بر محیط زیست شهری می‌شود.
۸	محیط زیست شهری، بدون توجه به هزینه‌ی آن باید بهبود یابد.
۹	شرایط محیط زیستی در آینده بهتر خواهد شد.
۱۰	رشد اقتصادی هم‌زمان با حفظ محیط زیست امکان‌پذیر است.
۱۱	برای کاهش زباله‌ها، باید میزان استفاده از ظروف یک‌بار مصرف به حداقل برسد.
۱۲	مالکان خودروهایی که باعث آلودگی بیشتری می‌شوند را باید مجازات کرد.
۱۳	باید از منابع انرژی‌های جایگزین (منابع انرژی که کمترین آلودگی دارند)، مثل انرژی خورشیدی و باد استفاده کرد.
۱۴	انسان‌ها برای بقا باید با طبیعت هماهنگ شوند.
۱۵	به نظرم انسان‌ها از طبیعت سوء استفاده کرده‌اند.

منبع: تحقیق حاضر

ارزش‌های محیط زیستی

منظور از ارزش در معنای کلی، معیارهای مشترک فرهنگی است. ارزش محیط زیستی، شامل جهت‌گیری اساسی فرد در مورد محیط زیست و نشانگر جهان‌بینی وی در مورد جهان طبیعی است (کریم‌زاده، ۱۳۸۹: ۶۴، به نقل از بار^۱ و همکاران، ۲۰۰۳: ۳). برای عملیاتی کردن این متغیر، از یک مقیاس ۷ گویه‌ای بهره گرفته شده است. پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت، از «کاملاً موافق» با کد ۵ تا «کاملاً مخالف» با کد ۱ طبقه‌بندی شده است. دامنه‌ی این طیف، از ۷ تا ۳۵ تعریف شده است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای ارزش‌های مثبت درباره‌ی محیط زیست است. گویه‌های این مقیاس، عبارت است از:

جدول (۳): گویه‌های مربوط به ارزش‌های محیط زیستی گردشگران

ردیف	گویه‌ها
۱	همه چیز - خواه انسان، حیوانات، گیاهان و سنگ‌ها- حق زیستن دارند.
۲	حیوانات باید از حقوق قانونی برخوردار باشند.
۳	همه‌ی موجودات زنده ارزش حفاظت دارند.
۴	طبیعت حتی در جنبه‌های بی‌جان خود نیز، باید مورد حفاظت قرار گیرد..
۵	نگهداری حیوانات در قفس باید ممنوع شود.
۶	من درباره‌ی اعمالی که بر محیط زیست تأثیر می‌گذارد، در برابر خداوند احساس مسئولیت می‌کنم.
۷	ارزش زمین به خاطر وجود انسان نیست؛ بلکه خودش به تنهایی ارزشمند است.

ماخذ: کایزر و همکاران (۱۹۹۹)

فرصت‌ها

منظور از فرصت‌ها در این پژوهش، وجود امکانات و تسهیلات لازم برای بروز رفتارهای محیط زیستی است. برای عملیاتی کردن این متغیر، از یک مقیاس ۶ گویه‌ای بهره گرفته شده است. پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت، از «کاملاً موافق» با کد ۵ تا «کاملاً مخالف» با کد ۱ طبقه‌بندی شده است. دامنه‌ی این طیف، از ۶ تا ۳۰ تعریف شده است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای وجود فرصت‌ها و امکانات لازم برای گردشگران در شهر گردشگرپذیر است. گویه‌های این مقیاس، عبارت است از:

جدول (۴): گویه‌های مربوط به فرصت‌ها

ردیف	گویه‌ها
۱	تعداد سطل‌های زباله در پارک‌های این شهر مناسب است.
۲	اماکن تفریحی این شهر، از سرویس‌های بهداشتی مناسبی برخوردار نیستند.
۳	در سواحل دریا و رودخانه‌ها، مکان‌های مناسبی جهت اسکان مسافران وجود دارد.
۴	سطل زباله به تعداد کافی، در خیابان‌های این شهر توزیع شده است.
۵	تعداد سطل‌های زباله در سواحل مناسب نیست.
۶	تعداد سطل‌های زباله در کنار رودخانه‌ها مناسب است.

منبع: تحقیق حاضر

از جنبه‌ی نظری، رفتار محیط‌زیستی، مجموعه‌ی کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۸۸). از جنبه‌ی عملیاتی نیز در این تحقیق، برای سنجش رفتارهای محیط‌زیستی گردشگران از یک مقیاس ۱۴ گویه‌ای استفاده شده است. پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت (کاملاً موافق با کد ۵ تا کاملاً مخالف با کد ۱) طبقه‌بندی شده است. دامنه‌ی این طیف از ۱۴ تا ۷۰ تعریف شده است. کسب امتیاز بالا در این مقیاس، به معنای رفتارهای حامی محیط زیست در بین گردشگران است.

جدول (۵): گویه‌های مربوط به رفتارهای محیط‌زیستی گردشگران

ردیف	گویه‌ها
۱	به مناطقی سفر می‌کنم که از لحاظ ظاهری تمیز و مرتب باشد.
۲	در مسافرت و گردش، سعی می‌کنم به طبیعت آسیب نرسانم؛ حتی اگر همین موضوع باعث زحمت بیشتری برای من شود.
۳	هنگام ترک محل گردش و حین مسافرت، زباله‌ها را شخصاً جمع می‌کنم.
۴	من زباله‌های موجود را به سطل زباله می‌ریزم؛ حتی اگر زباله‌ها را فرد دیگری رها کرده باشد.
۵	در مسافرت و گردش، همیشه کیسه‌ی زباله‌ای را با خود به همراه می‌برم.
۶	در مسافرت و گردش، وسایل و زیراندازم را روی چمن و سبزه‌ها قرار می‌دهم.
۷	باقی‌مانده‌ی مواد غذایی را در نزدیک‌ترین محل می‌ریزم.
۸	حین مسافرت و گردش، ترجیح می‌دهم از غذاهای آماده در ظروف یکبار مصرف استفاده کنم.
۹	اگر برای گردش به جنگل یا پارک بروم، برای گرم شدن و یا تهیه‌ی غذا آتش درست می‌کنم.
۱۰	یکی از هدف‌های مسافرت‌م، شکار یا صید ماهی است.
۱۱	در مسافرت و گردش، من سوخت مورد نیاز برای تهیه آتش را به همراه دارم.
۱۲	اگر آتش درست کرده باشم، سعی می‌کنم از خاموش شدن کامل آتش مطمئن باشم.
۱۳	در طول مسافرت و گردش از ظروف یکبار مصرف استفاده می‌کنم.
۱۴	از دوچرخه برای گردش استفاده می‌کنم.

منبع: تحقیق حاضر

اعتبار و پایایی

در تحقیق حاضر برای اطمینان از اعتبار ابزار سنجش، ابتدا اعتبار صوری سؤالات پرسشنامه، با استفاده از نظرات داوران متخصص در حوزه‌ی موضوع تحقیق، مورد بررسی قرار گرفت. علاوه بر استفاده از نظرات متخصصان، تلاش گردید تا در طراحی سؤالات پرسشنامه، از سؤالات مشابهی که در تحقیقات دیگر استفاده شده‌اند، بهره گرفته شود. همچنین، گرچه روش‌های مختلفی برای بررسی پایایی وجود دارد؛ با این حال، در تحقیق حاضر برای اطمینان از پایایی نتایج، روش آلفای کرونباخ مورد استفاده قرار گرفته است. ضریب آلفای رفتارهای محیط زیستی ۰/۶۰، نگرانی محیط زیستی ۰/۸۹، نگرش محیط زیستی ۰/۵۴، دانش محیط زیستی ۰/۷۶ و ارزش‌های محیط زیستی ۰/۶۵ و در نهایت متغیر فرصت‌ها ۰/۵۰ به دست آمد.

یافته‌های تحقیق

الف: توصیف متغیرهای زمینه‌ای

توزیع درصدی آزمودنی‌ها بر حسب متغیرهای زمینه‌ای نشان می‌دهد که ۵۷/۷ درصد از پاسخگویان را مرد و ۴۲/۳ درصد زن تشکیل می‌دهد. ۲۱/۳ درصد از افراد کمتر از ۲۱ سال و ۴۴/۹ درصد سن خود را ۲۱ تا ۳۰ سال اعلام کرده‌اند. ۲۱/۳ درصد بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۱۰/۱ درصد بین ۴۱ تا ۵۰ سال و در نهایت ۲/۲ درصد بیش از ۵۰ سال سن داشته‌اند. در واقع، بیشترین پاسخگویان ۲۱ تا ۳۰ سال و کمترین پاسخگویان در رده سنی ۵۱ سال و بالاتر قرار دارند. تحصیلات ۴۰/۵ درصد از افراد فوق دیپلم و لیسانس، ۳۸/۶ درصد دیپلم، ۱۷/۲ درصد زیر دیپلم می‌باشد و افراد با تحصیلات بالاتر از لیسانس کمترین فراوانی (۳/۸ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند. ۸۴/۱ درصد از پاسخگویان با خانواده و ۱۵/۹ درصد از آن‌ها با دوستانشان به بوشهر مسافرت کرده‌اند. ۶۱/۹ درصد در چادر اقامت داشته‌اند، ۳۵ درصد محلی برای اسکان (از قبیل هتل، مهمان‌سرا و یا منزل دوستان و آشنایان و ...) داشته‌اند و ۳/۱ درصد به صورت عبوری در محل حاضر بوده‌اند. در نهایت، داده‌های جدول نشان می‌دهد که بیش از نیمی از پاسخگویان ۴ روز یا کمتر در شهر بوشهر اقامت داشته‌اند و تنها ۲/۵ درصد از آن‌ها بیش از ده روز در این شهر حضور داشته‌اند.

ب: میانگین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل

جدول (۶): توزیع درصدی و شاخص میانگین متغیرهای مستقل و وابسته

میانگین	پاسخ نداده		کم		متوسط		زیاد		متغیرها
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵ از ۳/۱۹	۱۱/۶	۳۱	۱۱/۶	۳۱	۵۲/۱	۱۳۹	۲۴/۷	۶۶	رفتارهای محیط زیستی
۴ از ۲/۵۶	۰	۰	۴۵/۷	۱۲۲	۵۳/۹	۱۴۴	۰/۴	۱	نگرانی محیط زیستی
۵ از ۳/۶۳	۱/۵	۴	۲۵/۵	۶۷	۴۹/۴	۱۳۰	۲۵/۱	۶۶	نگرش محیط زیستی
۱ از ۰/۵۷	۴/۵	۱۲	۱۵/۴	۴۱	۳۹/۰	۱۰۴	۴۱/۲	۱۱۰	دانش محیط زیستی
۵ از ۴/۳۷	۶/۰	۱۶	۱۷/۲	۴۶	۷۶/۴	۲۰۴	۰/۴	۱	ارزش‌های محیط زیستی
۵ از ۲/۸۸	۷/۵	۲۰	۱۵/۴	۴۱	۴۶/۸	۱۲۵	۳۰/۳	۸۱	فرصت‌ها

منبع: تحقیق حاضر

جدول شماره (۶) توزیع درصدی و شاخص میانگین متغیرهای مستقل و وابسته را نشان می‌دهد. به عبارتی، جدول مذکور توصیفی از متغیرهای اصلی تحقیق را به نمایش می‌گذارد. لازم به ذکر است که دسته‌بندی این ابعاد به پایین، متوسط و بالا با بهره‌گیری از تحلیل خوشه‌ای به دست آمده‌اند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بیشترین درصد از پاسخ‌ها به رفتارهای محیط زیستی در سطح متوسط با ۵۲/۱ درصد است. در واقع، نیمی از پاسخگویان ادعا کرده‌اند که رفتارهای محیط زیستی آن‌ها در حد متوسط است. نگرانی محیط زیستی نیز وضعیت مشابهی دارد. به گونه‌ای که تقریباً نیمی از پاسخگویان نگرانی محیط زیستی خود را در سطح متوسطی گزارش کرده‌اند. با این حال، تنها یک نفر مدعی شده است که نگرانی محیط زیستی بالایی را احساس می‌کند که درصد بسیار پایینی (۰/۴ درصد) را تشکیل می‌دهد. به همان ترتیب، نگرش محیط زیستی تقریباً نیمی از افراد پاسخگو نیز در حد متوسط اعلام شده است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که ۲۵ درصد افراد نگرش محیط زیستی بالا و ۲۵ درصد دیگر نگرش محیط زیستی کمی را دارا هستند. با توجه به پاسخ‌ها درباره‌ی دانش محیط زیستی، ۴۱ درصد آن‌ها پاسخ‌هایی صحیح به سؤالات داده‌اند که نشان‌دهنده دانش نسبتاً مناسب آن‌ها نسبت به محیط زیست است. همچنین، ارزش‌های محیط زیستی افراد نشان می‌دهد که بیش از یک سوم افراد نمونه (۷۶/۴ درصد) در سطح متوسطی قرار دارند. کمترین میزان پاسخ به ارزش‌های محیط زیستی با ۰/۴ درصد مربوط به سطح بالای ارزش‌های محیط زیستی است. در نهایت، کمتر

۵۱..... بررسی رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران ساحلی.....

از نیمی از پاسخگویان (۴۶/۸ درصد) فرصت‌های شهر ساحلی را در سطح متوسطی دانسته‌اند. به علاوه، ۳۰/۳ درصد آن‌ها فرصت‌ها را در حد بالایی گزارش کرده‌اند.

جدول (۷): آزمون تفاوت میانگین رفتارهای محیط زیستی در متغیرهای دوشقی

متغیرهای دوشقی	گروه‌ها	تعداد	میانگین ^۱	آزمون t	سطح معنی داری
جنس	مرد	۱۳۸	۴۴/۸۸	۰/۴۹۳	۰/۶۲۲
	زن	۹۸	۴۴/۳۷		
چگونگی مسافرت (همراهان)	با دوستان	۳۶	۴۳/۶۷	-۰/۹۱۴	۰/۳۶۲
	با خانواده	۱۹۷	۴۴/۸۹		

منبع: تحقیق حاضر

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان گفت که از لحاظ میانگین، رفتارهای محیط زیستی بین مرد و زن در این آزمون تفاوت معناداری (۰/۶۲۲) وجود ندارد. همچنین، با توجه به سطح معناداری (۰/۳۶۲) تفاوتی بین مسافرت به صورت مجردی و مسافرت همراه با خانواده وجود ندارد.

جدول (۸): آزمون تفاوت میانگین رفتارهای محیط زیستی در متغیرهای چند شقی

متغیرهای چندشقی	گروه‌ها	تعداد	میانگین	آزمون F	سطح معنی داری
تحصیلات	زیر دیپلم	۴۴	۴۳/۵۷	۱/۲۴۷	۰/۲۹۴
	دیپلم	۸۷	۴۴/۰۲		
	فوق دیپلم و لیسانس	۹۵	۴۵/۷۴		
	فوق لیسانس و دکترا	۱۰	۴۵/۲۰		
سن	کمتر از ۲۰ سال	۵۱	۴۳/۱۲	۳/۰۶۶	۰/۰۱۷
	۲۰ تا ۲۹ سال	۸۵	۴۵/۲۵		
	۳۰ تا ۳۱ سال	۶۶	۴۳/۴۲		
	۴۰ تا ۴۹ سال	۲۵	۴۸/۱۲		
	بالاتر از ۵۰ سال	۹	۴۷/۷۸		
وضعیت تأهل	مجرد	۱۰۷	۴۴/۷۴	۱/۶۵۶	۰/۱۹۳
	متاهل	۱۲۴	۴۴/۸۶		
	بیوه یا مطلقه	۵	۳۸/۸۰		
نوع اقامت	در چادر	۱۴۵	۴۴/۱۱	۱/۹۵۱	۰/۱۴۵
	محل - برای اسکان	۷۶	۴۵/۵۰		
	گذری	۸	۴۸/۳۸		

منبع: تحقیق حاضر

۱- مقدار میانگین‌های این جدول و جدول‌های بعدی بین ۱۴ تا ۷۰ است..

با نگاهی به جدول بالا می‌توان به این نتیجه رسید که، متغیرهای تحصیلات و وضعیت تأهل از لحاظ میزان رفتارهای محیط زیستی تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهند. به عبارت دیگر، فرضیه‌های تأثیر تحصیلات و وضعیت تأهل بر میزان رفتارهای محیط زیستی رد می‌گردد. همچنین متغیر سن عامل تأثیرگذاری بر میزان رفتارهای زیست‌محیطی است. در واقع، تأثیر متغیر سن بر میزان رفتارهای محیط زیستی با سطح معناداری (۰/۰۱۷) تأیید می‌شود. همان‌گونه که داده‌های جدول بازگو می‌کنند، اختلاف معناداری (۰/۱۴۵) از لحاظ رفتارهای محیط زیستی بین نوع اقامت وجود ندارد. در واقع، میزان رفتارهای محیط زیستی در افرادی که در چادر اقامت داشته و افرادی که دارای مکانی برای اسکان بوده‌اند، تفاوت چندانی ندارند.

جدول (۹): ضرایب همبستگی متغیرهای مستقل با رفتارهای محیط زیستی

متغیر وابسته (رفتارهای محیط زیستی)		متغیرهای مستقل
سطح معناداری	شدت همبستگی	
۰/۴۹۵	۰/۰۴۵	دانش محیط زیستی
۰/۱۳۶	۰/۰۹۸	نگرش محیط زیستی
۰/۰۵۴	۰/۱۲۶	ارزش‌های محیط زیستی
۰/۰۲۰	۰/۱۵۱*	نگرانی محیط زیستی
۰/۰۳۴	۰/۱۴۶*	فرصت‌ها
۰/۲۸۸	-۰/۰۷۳	مدت اقامت

** ضریب همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است. * ضریب همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنادار است.
منبع: تحقیق حاضر

جدول شماره (۹) گویای این است که رفتارهای محیط زیستی گردشگران با نگرانی محیط زیستی و فرصت‌ها در سطح ۰/۰۵ همبستگی مثبت دارد. در واقع، گردشگران ساحلی که نگرانی محیط زیستی بالاتر را ابراز داشته‌اند، رفتارهای محیط زیستی بیشتری از خود بروز می‌دهند. به علاوه، وجود فرصت‌ها و امکانات لازم نیز باعث می‌شود که افراد تمایل بیشتری به رفتارهای محیط زیستی داشته باشند. همچنین، نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که رفتارهای محیط زیستی گردشگران، برخلاف تصور اولیه با نگرش محیط زیستی، ارزش‌های محیط زیستی، دانش محیط زیستی و مدت اقامت در محل رابطه خطی ندارد.

ج: تحلیل رگرسیونی برای تبیین رفتارهای محیط زیستی

برای رسیدن به یک مدل تبیین کننده‌ی متغیر وابسته، در این تحقیق از تحلیل رگرسیون به روش گام به گام^۱ استفاده شد. نتایج اجرای این روش، در جدول زیر ارائه شده شده است.

جدول (۱۰): رگرسیون چندمتغیره برای تبیین متغیر وابسته (رفتارهای محیط زیستی)

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	F	سطح معناداری
۰/۱۵۰	۰/۰۲۲	۰/۰۱۸	۵/۰۷۴	۰/۰۲۵

منبع: تحقیق حاضر

همان‌گونه که جدول (۱۰) نشان می‌دهد، مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۰۲۲ است. به عبارتی، کمتر از یک درصد از واریانس متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل موجود در مدل تبیین شده‌اند. علاوه بر این، نتایج جدول گویای این است که متغیرهای موجود در مدل نظری، تبیین‌کننده متغیر وابسته نمی‌باشند. با این حال، سطح معناداری نیز ۰/۰۲۵ است که گویای معناداری مدل است.

جدول (۱۱): ضرایب تأثیر مدل تبیین‌کننده رفتارهای محیط زیستی

متغیر وابسته	متغیر مستقل	ضریب تأثیر غیراستاندارد	ضریب تأثیر استاندارد	مقدار t	سطح معناداری
رفتارهای محیط زیستی	مقدار ثابت فرصت‌ها	۴۹/۱۶۴	-۰/۱۵۰	۲۰/۰۳۱	۰/۰۲۵
		-۰/۲۷۰		-۲/۲۵۳	

منبع: تحقیق حاضر

گرچه در ابتدا سه متغیر مستقل نگرانی محیط زیستی، فرصت‌ها و سن که با متغیر وابسته دارای همبستگی بودند، وارد معادله شدند، اما در نهایت، متغیر فرصت‌ها در مدل باقی ماند. ضریب تأثیر استاندارد به دست آمده برای این متغیر ۰/۱۵۰ است که عدد نسبتاً کوچکی را نشان می‌دهد ولی با نگاهی به سطح معناداری ذکر شده (۰/۰۲۵) معنادار است. چنان که جداول بالا نشان می‌دهد متغیرهای مفروض در تحقیق حاضر، تعیین‌کننده‌های مناسبی برای رفتارهای محیط زیستی نیستند. این امر به دلایل مختلف امکان دارد که به وجود آید. از جمله دلایل این امر ممکن است عدم رعایت پیش‌فرض‌های رگرسیون باشد. لذا، پیش‌فرض‌های رگرسیون مورد بررسی مجدد قرار گرفت که نتایج آن به شرح ذیل است:

- 1- Stepwise Method
- 1- t-value

جدول (۱۲): آزمون نرمال بودن متغیرها با استفاده از آزمون کلموگروف و اسمیرنوف

سن	نگرانی محیط زیستی	فرصتها	رفتارهای محیط زیستی	
۱/۴۴	۱/۰۰۷	۱/۱۶۶	۱/۳۸۰	کلموگروف و اسمیرنوف
۰/۰۵۵	۰/۳۶۳	۰/۰۸	۰/۰۷۶	سطح معناداری

منبع: تحقیق حاضر

با توجه به اینکه سطوح معناداری در جدول فوق بیش از ۰/۰۵ هستند، فرض صفر مبنی بر نرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی با اطمینان ۹۵ درصد پذیرفته می‌شود. همچنین، جدول زیر نشان می‌دهد که دیگر پیش‌فرض‌های رگرسیون رعایت گردیده است. به منظور بررسی هم‌خطی متغیرهای مستقل از دو خروجی تولرانس^۱ و عامل تورم واریانس^۲ استفاده شده است. هرچه تولرانس نزدیک به یک باشد نشان از عدم هم‌خطی متغیرهاست که در اینجا دقیقاً عدد یک به دست آمده است. علاوه بر این، عامل تورم واریانس یک است که این مقدار گویای مناسب بودن رگرسیون است. علاوه بر آن، استقلال خطاها با آزمون دوربین-واتسون بررسی گردید. از آنجا که این آماره در بازه ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد، می‌توان نتیجه گرفت که خطاها از یکدیگر مستقل بوده و می‌توان از رگرسیون برای آزمون فرضیات استفاده نمود. با توجه به داده‌های موجود، پیش‌فرض‌های رگرسیون در تحقیق حاضر رعایت شده است، در نتیجه از لحاظ آماری مشکلی وجود ندارد.

جدول (۱۳): آزمون هم‌خطی و استقلال خطاها

دوربین-واتسون	VIF	Tolerance
۱/۷۷۶	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰

منبع: تحقیق حاضر

بررسی فوق نشان می‌دهد که علی‌رغم صحت و سنجش مناسب متغیرها و آزمون‌های آماری، در خود واقعیت‌های اجتماعی، متغیرهای دیگری غیر از متغیرهایی که در تحقیق حاضر مورد بررسی قرار گرفته‌اند، بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تأثیر دارند. بنابراین، در بررسی‌های آتی می‌بایست به دنبال عوامل دیگری برای بررسی و پیش‌بینی رفتارهای محیط زیستی بود.

1-Tolerance
2-VIF

نتیجه گیری

گردشگری پدیده‌ای در حال رشد و در عین حال دارای اثرات مثبت و منفی محیط زیستی بر مناطق گردشگری پذیر است. به منظور کاهش اثرات منفی گردشگری لازم است تا رفتارهای محیط زیستی و عوامل مؤثر بر آن شناسایی و مورد مطالعه قرار گیرد. لذا تحقیق حاضر به بررسی رفتارهای محیط زیستی گردشگران و عواملی که بر آن تأثیرگذار پرداخته است. بر اساس چارچوب نظری و پژوهش‌های تجربی پیشین، مدلی نظری جهت بررسی رفتارهای محیط زیستی گردشگران طراحی شد. بر این اساس، رفتارهای محیط زیستی گردشگران ساحلی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شد و متغیرهایی مانند نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی، ارزش‌های محیط زیستی، فرصت‌ها، چگونگی مسافرت (همراهان در سفر)، نوع اقامت (در چادر یا مکان اسکان) و مدت زمان اقامت به عنوان متغیرهای مستقل معرفی شدند. در نهایت، از گویه‌هایی مناسب جهت سنجش هر یک از این متغیرها بهره گرفته شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میانگین کلی میزان رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران ساحلی ۳/۱۹ از ۵ است. در حالی که، ۱۱/۶ درصد گردشگران ساحلی در سطح رفتارهای محیط زیستی پایین، ۵۲/۴ درصد سطح رفتارهای محیط زیستی متوسط و ۲۴/۳ درصد رفتارهای محیط زیستی بالا قرار می‌گیرند. همین امر بیانگر آن است که در مجموع میزان رفتارهای محیط زیستی گردشگران ساحلی در سطح متوسط قرار دارد.

برخلاف تحقیقات پیشین که بر معناداری عامل جنسیت در رفتارهای محیط زیستی تأکید داشته‌اند، نتایج این تحقیق، چنین تفاوتی را نشان نمی‌دهد. به عبارت دیگر، گردشگران زن و مرد از لحاظ میزان رفتارهای محیط زیستی تفاوت دارند. توزیع سنی جمعیت تحقیق نیز نشان می‌دهد که گردشگران مسن (۴۰ سال به بالا) در طول مسافرت، رفتارهای محیط زیستی مناسب‌تری را مورد ملاحظه قرار داده و سازگارتر با محیط زیست رفتار می‌کنند. بر این اساس، با توجه به جوان بودن جمعیت کشور و حتی تمایل بیشتر جوانان به مسافرت و گردش، یافتن راه‌حلهایی جهت سوق دادن جوان‌ترها به رفتارهای محیط زیستی مسئولانه ضروری به نظر می‌رسد.

چگونگی مسافرت یا به عبارت دیگر، مسافرت به صورت مجردی و مسافرت همراه با خانواده از جمله دیگر متغیرهایی بود که در تحقیق حاضر به عنوان عامل فرضی مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی در طول مسافرت در نظر گرفته شده بود. با این حال، نتایج تحقیق نشان می‌دهند که میزان رفتارهای محیط زیستی در طول مسافرت ارتباط چندانی با

مسافرت به صورت مجردی یا خانوادگی ندارد. علاوه بر این، از فرضیات دیگر تحقیق، تأثیر نوع اقامت (اقامت در چادرهای مسافرتی یا تهیه مکانی برای اسکان که شامل اجاره اتاق، هتل، ویلا و حتی مهمان در منزل دوستان و آشنایان باشد) بر رفتار محیط زیستی آن‌ها در طول سفر بوده که این فرضیه نیز رد شد. همچنین، ارتباط میزان تحصیلات گردشگران ساحلی، وضعیت تأهل آن‌ها با میزان رفتارهای محیط زیستی نیز مورد تأیید قرار نگرفت. ضرایب همبستگی متغیر وابسته با متغیرهای نگرانی محیط زیستی و فرصت‌ها حاکی از آن است که نتایج آزمون‌های آماری در سطح معناداری ۰/۰۵ همبستگی مثبت اما نسبتاً ضعیفی وجود دارد. با این وجود، عوامل دیگر مانند دانش محیط زیستی، نگرش محیط زیستی، ارزش‌های محیط زیستی و مدت اقامت در محل با میزان رفتارهای محیط زیستی گردشگران همبستگی ندارند.

در پژوهش حاضر، برای بررسی دقیق‌تر میزان رفتارهای محیط زیستی گردشگران، علاوه بر بررسی و سنجش تأثیر متغیرهای مستقل بر روی رفتارهای محیط زیستی گردشگران، تحلیل رگرسیونی چندمتغیره با حضور متغیرهایی که همبستگی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت، انجام شده است. با این حال، تنها متغیر فرصت‌ها در مدل باقی ماند. همبستگی چندگانه (R) به دست آمده، معادل ۰/۱۵۰ محاسبه شده است؛ این مقدار بیان‌گر این موضوع است که متغیرهای مزبور، به طور همزمان تقریباً ۰/۱۵۰ با میزان رفتارهای محیط زیستی گردشگران ارتباط و همبستگی دارند. ضریب تعیین (R^2) معادل ۰/۰۲۲ محاسبه شده است، یعنی حدوداً ۲/۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته (رفتارهای محیط زیستی گردشگران) توسط متغیرهای مذکور توضیح داده می‌شود و مابقی آن عوامل دیگری می‌باشد که خارج از این بررسی هستند. نسبت F مشاهده شده مبنی بر آزمون معنی‌داری ضریب تعدیل معادل ۵/۰۷۴ محاسبه شده است، که در سطوح آماری معنی‌دار است ($P = ۰/۰۲۵$). گرچه مدل تحقیق حاضر معنادار محاسبه شده است، با این حال با توجه به ضریب تعیین به دست آمده، می‌توان گفت که عوامل دیگری هستند که بر رفتارهای محیط زیستی بین گردشگران تأثیر داشته‌اند. بنابراین، لزوم اجرای پژوهش‌هایی که به جستجوی عوامل اصلی مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی بین گردشگران بپردازد، محسوس است.

پیشنهادات

- با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهادهای زیر به منظور بهبود رفتارهای محیط زیستی در میان گردشگران ارائه می‌شود:
- با توجه به اینکه یافته‌های تحقیق حاضر نشان داده است که میزان رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران مسن بیشتر از گردشگران جوان‌تر است، لذا، پرداختن به چرایی و یافتن راه‌حلهایی برای ارتقاء رفتارهای محیط زیستی در بین جوان‌ترها لازم و ضروری به نظر می‌رسد.
  - نتایج تحقیق حاضر بیانگر آن است که متوسط دانش محیط زیستی و فرصت‌ها (امکانات) در سطح نسبتاً مناسبی قرار ندارد. با توجه به اینکه مناطق ساحلی ایران از جمله مناطقی است که سالانه به خصوص در ایام نوروز شاهد خیل وسیعی از گردشگران است، همین حضور گسترده گردشگران، فرهنگ‌سازی و آموزش و در عین حال ایجاد امکانات و فرصت‌های لازم در جهت بروز رفتارهای حامی محیط زیست را می‌طلبد.
  - نتایج تحقیق نشان داده است که متغیرهای مستقل موجود در مدل، تعیین‌کننده رفتارهای محیط زیستی در بین گردشگران نیستند. بنابراین، پیشنهاد می‌گردد که در آینده تحقیقات بیشتری برای یافتن عوامل مهم و مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران مورد بررسی قرار گیرد.

منابع و مأخذ

۱. خانی، فضیله، ابوطالب قاسمی و سمه‌جانی و علی قنبری‌نسب (۱۳۸۸). بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستای چمخاله، شهرستان لنگرود)، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره چهارم، صص ۶۴-۵۱.
۲. خوش‌فر، غلامرضا و صادق صالحی (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی و رفتار محیط زیستی، همایش بررسی طرح مسایل اجتماعی استان مازندران، آبان ۱۳۸۸.
۳. رحمانی، مریم (۱۳۹۰). اثرات اجتماعی گردشگری، قابل دسترسی در: <http://www.tourismscience.ir/index.php/tourism-planning-and-development?id=411>, Accessed on: 2012/27/3.
۴. صالحی، صادق (۱۳۸۹). نگرش جدید نسبت به محیط زیست و مصرف انرژی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ششم، شماره ۲۰، صص ۱۹۷-۲۱۶.
۵. فردوسی، سیما، شهرناز مرتضوی و نعیمه رضوانی (۱۳۸۶). رابطه بین دانش محیط زیستی و رفتارهای محافظت از محیط، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳، بهار، صص ۲۶۶-۲۵۳.

۶. کریم‌زاده، سارا (۱۳۸۹). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی (مصرف

انرژی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، واحد تهران.

7. Arcury, A. T. (1990). Environmental Attitude and Environmental Knowledge, **Human Organization**, Vol. 49, PP: 300-304.
8. Brown, Fletcher (2000). Characterizing Effective Environmental Education and Its Impact on Preserves Students' Environmental Attitudes, **Journal of Elementary Science Education**, 12(1), PP: 33-40
9. Chapman, D., Kamala, S. (2001). Environmental Attitudes and Behavior of Primary and Secondary Students in Asian Cities: An Overview Strategy for Implementing an Eco-Schools Programme, **The Environmentalist**, Vol. 21, No. 4, PP: 265-272.
10. Hini, Dean, Philip Gendall, Zane Kearns (1995). The Link between Environmental Attitudes and Behaviour, **Marketing Bulletin**, N. 6, PP: 22-31.
11. Kaiser, F. G., Wolfing, S. & Fuhrer, U. (1999), Environmental Attitude and Ecological Behavior, **Journal of Environmental Psychology**, Vol. 19, PP: 1-19.
12. Kalantari, Kh. and Asadi, A. (2010). Designing a Structural Model for Explaining Environmental Attitude and Behavior of Urban Residents (Case of Tehran), **International Journal Environmental Research**, spring, 4(2), PP: 309-320.
13. Kollmuss, Anja & Agyeman, Julian (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?, **Environmental Education Research**, Vol. 8, No. 3, PP: 239-260.
14. Lickorish, Leonard J., Jenkins, Carson L (1997). **An Introduction to Tourism**, Reed Educational and Professional Publishing Ltd.
15. Mehmetoglu, Mehmet, (2010). Factors Influencing the Willingness to Behave Environmentally Friendly at Home and Holiday Settings, **Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism**, Vol. 10, No.4, 2010, PP: 430-447, Available in:
<http://dx.doi.org/10.1080/15022250.2010.520861>.
16. Pietikäinen, Johanna (2007). **Slow Start at the Beginning of the Recycling Chain – How to Make Consumers Recycle Their Mobile Phones?**, Master's Thesis, University of Helsinki, Faculty of Biosciences, Department of Biological and Environmental Sciences.
17. Takács-Sánta, András (2007). Barriers to Environmental Concern, **Human Ecology Review**, Vol. 14, No. 1, PP: 26-38.
18. UNCSD NGO (1992), **Tourism and Sustainable Development**, Department of economic and social Affairs, Commission on Sustainable Development, Seventh Session, New York.